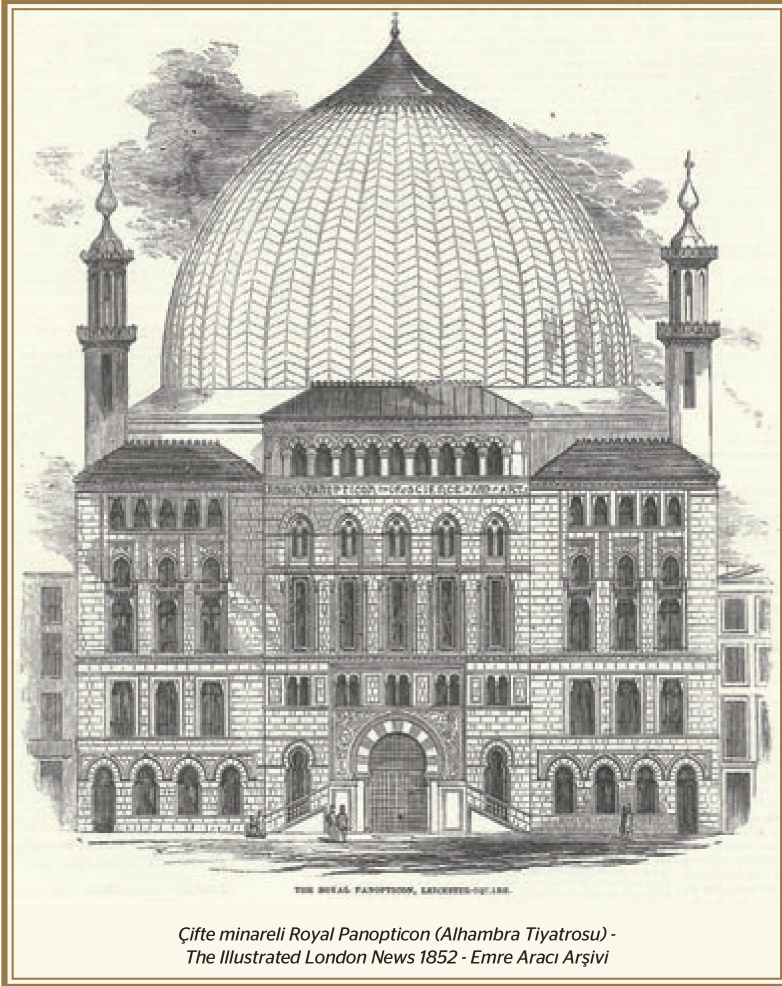
KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

Londra'nın Alhambra Tiyatrosu

1633-1703 yılları arası yaşamış olan ve tuttuğu günlükleriyle meşhur, İngiliz Samuel Pepys'in (Piyps okunur) 17. yüzyılda kaleme almış olduğu yaşantısının kişisel kesitlerinden 350 yıl öncesi Londra'sının gündelik hayatının bugüne benzeyen ilginç yönlerini yavaş yavaş tesbit edip, bir yandan da onun dolaşmış olduğu sokakları hayretle gezerken, asırlar içerisindeki inanılmaz yüzeysel değişimlere rağmen esasında temelde ne kadar çok şeyin aynı kaldığını görmenin ve bunların bize bu şekilde, bir günlüğün satırlarında, ulaşmış olduğunun ve her kelimesinde hayatımıza yepyeni bir boyutun katıldığını görmenin mutlu heyecanını duyuyorum. Kısa ömürlü Cromwell Cumhuriyeti'nin parlamento kararıyla Kral II. Charles'ın sürgünden geri dönmesiyle yerini tekrar kraliyete bıraktığı, yüzbinden fazla insanın hayatını kaybettiği veba salgınının kol gezdiği, 1666'daki büyük yangında şehrin beşte dördünün tamamen yok olduğu Londra'da yine de devam eden gündelik hayat içerisinde Pepys'in tasvirlerinde kitapçı dolaşmanın, tiyatroya gitmenin coşkusunu anlıyor, mehtaplı bir gecede bahçede bir araya gelen insanların hep beraber müzik alemi yaptıklarını okuyor, kendi kıskançlıklarını, çapkınlıklarını, zaaflarını dürüstçe ifade ettiği bu hatıratında çevresine dair yapmış olduğu gözlemlerin titizliğinden, önemli politik olayları dahi anlatırken en ufak, önemsiz gibi gözüken, kişisel bir detayı dahi ihmal etmemesinden ilham bularak ibret almaya gayret ediyorum. Onun kaleminde asırlar geçse de, dil, din ve milliyet farkı dahi olsa, insan denen benliğin ortak hislerle kendini ifade etme içgüdüsünün devam ettiğini görüyorum.

Çifte minareli Royal Panopticon (Alhambra Tiyatrosu) - The Illustrated London News 1852 - Emre Aracı Arşivi

Pepys günlüğünü tutmaya 1660 yılının 1 Ocak'ında başlamış ve zaman zaman mum ışığında zorlukla yazdığından ötürü, kör olacağından korktuğu için 1669'dan sonra devam etmemiş; oysa o 34 yıl daha, kör olmadan yaşayacaktır. Cambridge Üniversitesi'nin Magdalene Koleji'nde okuyan ve nüfuzlu hamisi Sandwich Kontu Edward Montagu'nün kendisine sahip çıkmasıyla İngiliz Kraliyet Donanması'nın idari makamında çalışkan bir bürokrat olarak yükselen Pepys kimseyle paylaşmadığı günlüğünü büyük bir titizlikle saklamış, ileriki kuşaklara sansürsüz bir şekilde ulaşmasını sağlamak için geniş kütüphanesiyle birlikte bugün hâlâ orijinal raflarında muhafaza edilen Magdalene Koleji'ne bağışlamıştı. Ancak şifreli olarak yazdığı günlüğünün orijinal ciltleri öylece kütüphanesinin raflarında kalmış ve ta ki 1800'lerin başına kadar mevcudiyeti dahi farkedilmemişti. Ciltler farkedildikten sonra şifreyi çözmek için uğraşılmış ve şifre çözülüp de bir kısım metnin transkripsyonu hazırlandıktan sonra da şifre anahtarı kütüphanenin üst raflarında bir yerde ortaya çıkmıştı. Bugün İngiltere tarihinde Samuel Pepys monarşik yapıya yeniden dönülmesinden ötürü "Restoration" olarak bilinen, 17. yüzyılın ikinci yarısının tarihi, sosyal ve güncel olaylarına birinci elden tanıklık etmiş ve bunları kayda geçirmiş olmasından ötürü büyük öneme sahip.

Günlüğünün sayfalarını merakla

Bugün İngiltere tarihinde Samuel Pepys monarşik yapıya yeniden dönülmesinden ötürü "Restoration" olarak bilinen, 17. yüzyılın ikinci yarısının tarihi, sosyal ve güncel olaylarına birinci elden tanıklık etmiş ve bunları kayda geçirmiş olmasından ötürü büyük öneme sahip.

Samuel Pepys - John Hayls tarafından yapılan portresi (1666) - Milli Portre Galerisi, Londra

çeviren herkese hitap edecek, o devrin İngilizcesiyle, ama bugün de gayet net bir şekilde anlaşılabilen, pek çok gerçek anekdot ve hikaye var. Örneğin 10 Aralık 1663 Perşembe günü onu St Paul Katedrali'nin bahçesindeki kitapçısında önüne dizilen yirmi cilt arasında kitap beğenirken bulu-yoruz; Pepys tiyatro oyunu metni gibi ona zevk vererek aynı zamanda eğlendirecek, ya da tarih anlatan eğitim amaçlı ciddi bir kitap seçmekte kararsız. Elinin altından Chaucer, Shakespeare geçiyor - bu arada Shakespeare'in ölümünün ardından henüz 47 sene geçmiş olduğunu belirtmekte fayda var. John Stow'un 1618'de yayımlanmış olan Londra tarihini anlatan ***The Survey of London***'ına göz atıyor; bizim de Londra tarihini merak ederek güncel bir kitaptan okuyacağımız gibi. Sonunda bir sene önce yayımlanmış olan Thomas Fuller'ın ***The history of the worthies of England*** (1662) (İngiliz tarihindeki büyük adamlar) kitabını almaya karar veriyor.

Yaşadığı çağın bütün zorluklarına rağmen, her an hayatın tadını çıkartmaya gayret eden ve yaratıcısına devamlı şükreden Pepys'in en büyük tutkularının başında ise müzik geliyor. Günlüğünde sıklıkla müziğe olan aşırı sevgisini dile getirirken Londra'daki evinde ahbapları ve komşularıyla birlikte enstrümanlar çalarak toplu halde müzik parçaları icra ettiklerini aktarıyor. Lut, viol, bir tür blokflüt olan flageolet ve küçük bir klavsen olan spinet gibi enstrümanları çaldığını hatıratında kaydeden Pepys şarkı söylemekten de büyük keyif aldığı gibi, kendisi de şarkılar besteliyor ve evindeki uşaklara dahi müzik dersleri aldırtıyor. 27 Şubat 1668 akşamı Drury Lane'deki King's House Tiyatrosu'nda Thomas Dekker ve Philip Massinger'in ***The Virgin Martyr*** (1622) trajedisini izledikten sonra gördüğü oyunu pek kayda değer bulmasa da tiyatroda duyduğu müzikten ne kadar büyük haz duyduğunu, belki de bir opera temsilinden sonra bizim de benzer hislerle eve döndüğümüz gibi o da anılarında dile getiriyor.

Aynı şehrin sokaklarında, Drury Lane Tiyatrosu önünden geçerken Pepys'in 1668 Londra'sında temsil sonrası yazdıklarını hatırlayarak, zaman değişse de insan duygularının evrenselliğini ve zamana meydan okuyuşuna tanık olarak, etrafımdaki telaşlı, umursamayan insanlardan o an için bir yankı alamıyormuşum gibi hissetsem de içimdeki duygularda yalnız olmadığımı anlayarak garip bir kıvılcım hissediyorum. Pepys o gece anılarına şu notu düşmüştü: "Bütün dünyadaki her şeyden daha fazla beni mutlu eden, [oyunda] melek aşağı inerken çalan nefesli sazlardan duyulan müzik oldu. O kadar tatlıydı ki beni mest etti ve dahası, bir kelimeyle, ruhumu sarmaladı; beni neredeyse, karıma aşık olduğum zamanki gibi, hasta etti. Ne o an, ne eve giderken, ne de eve varınca başka bir şey düşünemez oldum; bütün gece bu hisler beni aldı götürdü. Daha önce bu müziğin benim üzerimdeki tesiri kadar hiç bir müziğin insan ruhu üzerinde gerçekten de böylesine bir etkisi olabileceğine inanamazdım. Ve bunun üzerine nefesli sazları çalmaya, eşimin de aynı şekilde çalmasına karar verdim".

İngilizlerin meşhur günlük yazarı Samuel Pepys, Kanuni'nin Hürrem'ine söylediği sözler üzerine bir şarkı mı bestelemişti? Bu gerçekten de inanılır gibi değildi.

Pepys'in günlüklerinde müzikle alakalı hiç beklenmedik bir keşif ise 6 Aralık 1665 Çarşamba gününe aitti; hem de benim gibi İngiltere'de yaşayan bir Türk müzik tarihçisi için ne de inanılması güç bir keşifti bu, ama günlükleri okurken bir anda karşıma çıkan şu satır bana acaba yanlış bir tarih kitabını mı elime aldım hissini uyandırdı. Pepys o günü anlatırken "I spent the afternoon upon a song of Solyman's words to Roxolana that I have set" diye yazıyordu; yani o günün öğleden sonrasını Pepys, Kanuni'nin Hürrem'e söylemiş olduğu sözler üzerine kendisinin bestelemiş olduğu bir şarkı üzerinde çalışarak geçirdiğini kaydediyordu. İngilizlerin meşhur günlük yazarı Samuel Pepys, Kanuni'nin Hürrem'ine söylediği sözler üzerine bir şarkı mı bestelemişti? Bu gerçekten de inanılır gibi değildi. Pepys'in şarkısının adı ***Beauty Retire*** idi ve Sir William Davenant'ın ***The Siege of Rhodes*** (Rodos Kuşatması) metninden alınmıştı. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1522'deki Rodos kuşatması ve fethini konu alan Davenant'ın bu metni, İngiliz Cumhuriyeti döneminde tiyatrolar kapatılarak tiyatro sanatı yasaklandığı için, bestelenerek, müzikli bir drama olarak ilk defa 1656'da yazarın evi olan ve bugün tesadüf Londra'daki Türk Başkonsololuğu'nun bulunduğu semtte o devir yer alan Rutland House'ta oynanmıştı. Böylelikle İngiliz Cumhuriyeti'nin Cromwell yasakları, konusunu Kanuni'den alan ve ilk İngiliz opera eseri olarak tarihe geçen ***Rodos Kuşatması***'nın da ortaya çıkmasına vesile olurken, Pepys'in dahi bir şarkısına ilham kaynağı olmuştu. Cromwell tiyatroları kapatırken bugün Londra'nın en meşhur parkı olan Hyde Park'ı da parsel parsel satmış, parkın ağaçları kesilmiş ve daha sonra II. Charles devrinde Hyde Park tekrardan Kraliyet Parkı statüsünde halka açılmıştı.

Beauty Retire kısa zamanda Pepys'in en sevdiği bestesi olarak hayatında özel bir yer kazandı; 23 Aralık 1666'da, 32. doğum günününde şarkıyı karısı Elizabeth'e öğretti. Ve hatta John Hayls 1666'da Pepys'in yağlı boya portresini yaparken günlükler yazarı ressama elinde ***Beauty Retire*** şarkısının notasını tutarken poz verdi. Bugün Londra'daki Milli Portre Galerisi'nin 7 numaralı salonunda asılı duran bu meşhur portreye yakından bakanlar Pepys'in elindeki notayı göreceklerdir, ama kaç kişi bunun Davenant'ın kaleminden Kanuni'nin Hürrem'e yapmış olduğu hitabın sözleri üzerine portredeki şahsın kendi bestesi olduğunu bilebilir. Tarihin bu ince detayları enteresan boyutlarda 350 sene öncesinde kültürleri birleştirerek bize bugünümüzde ilham kaynağı oluştururken Pepys'in bu şarkısının bir kaydı olduğunu da belirtmek isterim. Arzu edenler bir buçuk dakikalık bu tarihi şarkıyı Richard Wisterich ve Robin Jeffrey'nin Saydisc'ten çıkan ***The Musical Life of Samuel Pepys*** (CD-SDL 385) albümünün dördüncü parçası olarak dinleyebilirler. Günlükten pasajlar da içeren bu albüm Pepys'in müzik sevgisini somutlaştıran kıymetli bir çalışma aynı zamanda.

Müziğe olan ilgisi kadar tiyatroya

1666 büyük Londra yangını anısına dikilen anıt

1522 Rodos Kuşatması

gitmeyi de çok seven Pepys 29 Eylül 1662'de King's Tiyatrosu'nda daha önce hiç görmediği ***A Midsummer Night's Dream***'e gittiğini yazarken hayatında izlediği bu en yavan ve tuhaf oyunu bir daha hiç görmek niyetinde olmadığını ifade eder. Shakespeare'in en sevilen yapıtları arasındaki bu meşhur komedisi hakkında Pepys'in düşüncelerinin yüzüme getirdiği tebessümle onu 17. yüzyıl Londra tiyatrolarında düşünürken, ben de onun izinden giderek İngiltere başkentinin kaybolmuş tiyatro salonlarının ruhlarında saklı kalan bazı beklenmedik bağlantıların izini sürmeye devam ediyorum. 1797 yılının *The Times* gazetesini karıştırırken 13 Aralık günü bir ilâna rastlıyorum. Yusuf Agâh Efendi'den sonra Londra'ya tayin edilen ikinci Türk Büyükelçisi İbrahim Ferruh Efendi'nin arzusuyla Londra'nın Royalty Tiyatrosu'ndaki enteresan bir temsilin küçük bir kutu içerisine yerlşeştirilen duyurusuna rastlıyorum; en üstte "by Desire of his Excellency the Turkish Ambassador" yazılı. Büyükelçi'nin katılacağı temsilde yer alacak eserlerden bir tanesi karşısında ise hayretlere düşüyorum: "a Musical Tale, called AMURATH the FOURTH" - yani 18. yüzyıl Londrası'nda IV. Murad hakkında müzikli bir sahne eseri oynanıyor ve üstelik bu eser Osmanlı Büyükelçisi'nin arzusu üzerine verilen bir temsilde sahneleniyor. Aklıma hocam merhum Okan Demiriş'in ***IV. Murad*** operası ve benim yaratılmasına vesile olduğum ***V. Murad*** balesi geliyor. Tarihin bu sürprizi karşısında kim bilir daha bilmediğimiz ne eserler var diye düşünmekten öteye gidemiyor ve tarihte olan bu ve benzeri etkileşimlerin çok daha iyi farkında ve bilincinde olsak belki bugünümüzün kültürlerarası diyaloglarının daha hoşgörülü bir ortamda yeşerebileceğine inanıyorum.

Bu duygularla Pepys'ten bir buçuk asır daha ileri giderek, bugün Londra'nın unuttuğu bir başka tiyatro binasına, hem de çifte minareli bir cami mimarisinde inşa edilmiş olan İspanya'nın Endülüs medeniyetine gönderme niteliğinde adı "Alhambra", yani Elhamra konulan, program kapaklarında arma olarak ise ay yıldız bulunan bir tiyatro binasının tarihçesinden kısaca bahsetmek istiyorum. The Illustrated London News gazetesinde gravürlerini gördüğüm zaman Londra'nın eğlence kültürünün kalbi, Shakespeare'in heykelinin bulunduğu, meşhur Leicester Square'de böyle bir tiyatronun bir zamanlar mevcud olmuş olduğuna dahi inanamadım. Bugün yerinde art deco mimarisindeki dev Odeon Sineması'nın bulunduğu Alhambra'nın kubbesi Kahire'deki bir caminin o devir çekilen dagerotip fotoğrafı örnek alınarak tasarlanmış, 30 metre yüksekliğindeki minarelerinin Leicester Square'e görkem katacağı düşünülmüş ve bina Londra Piskoposu'nun dualarıyla 18 Mart 1854'te Royal Panopticon of Science and Art (Kraliyet Fen ve Sanat Sergi Salonu) adı altında, hem ilimdeki yeni keşifleri, hem de sanat eserlerini ortak bir çatı altında teşhir etmek üzere açılmıştı. Bu eklektik binanın dünyaya gelişi de, mimarisi de konumlandığı şehrin meydanının dokusuna o kadar farklıydı ki bu araştırmayı dahi kaleme alırken hikayesi beni hayrete düşürüyor.

> *İngiliz Cumhuriyeti'nin Cromwell yasakları, konusunu Kanuni'den alan ve ilk İngiliz opera eseri olarak tarihe geçen Rodos Kuşatması'nın da ortaya çıkmasına vesile olurken, Pepys'in dahi bir şarkısına ilham kaynağı olmuştu.*

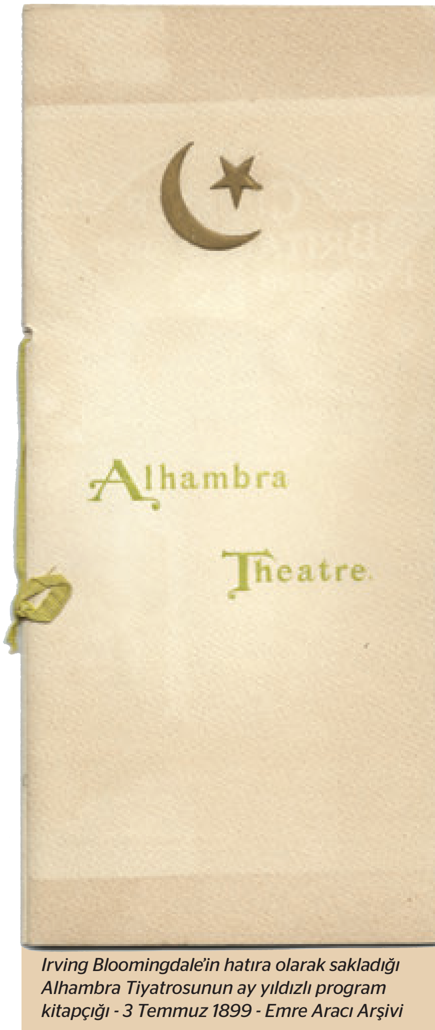
Leicester Square'in Doğu kanadına görkemli bir şekilde yerleşen Kraliyet Sergi Salonu minareleriyle Londra çehresine beklenmedik ve yepyeni bir renk kattıysa da bu özel teşebbüs kısa zamanda iflas etti, salon kapandı ve eşyalarıyla birlikte satışa çıkarıldı. 1857'de mimarisinden ötürü adı Alhambra olarak değiştirildi ve bu defa sirk olarak yeniden açıldı. Sirk gösterilerine büyük ilgisi bulunan hiç beklenmedik bir ziyaretçinin Alhambra'yı teşrifi, binanın popüler bir mekân olarak Londralılar tarafından derhal benimsenmesine sebep oldu; bu kişi Kraliçe Viktorya'ydı. Kısa zamanda Alhambra bir tür varyete ve bale sahnesine dönüştü. Binanın içi de dışı gibi Şark mimarisinden esinlenerek tasarlanmıştı. Ancak 7 Aralık 1882'de çıkan bir yangın sonucu bina tamamen tahrip olduysa da İstanbul'un Naum Tiyatrosu'nun aksine bir sene sonra Alhambra aynı mimaride tekrardan inşa edildi; bu defa minareler artık kaldırılmıştı. Diaghilev'in Ballets Russes topluluğunun da sahnesinde dans ettiği meşhur Alhambra 1936'ya kadar ayakta kalmayı başardı. Ancak değişen zevkler, sinema sanatının giderek artan hakimiyeti sonucu 1 Eylül 1936'da yıkılmak üzere kapandı.

Kaybolan Alhambra'yı keşfetmiş olmanın heyecanı, eski tiyatrodan yaşayan bazı parçalara ulaşmak gayretiyle geçmiş temsillerin program kitapçıklarını internet sahaflarında aramaya beni itti ve arayaşlarım karşılıksız çıkmadı. Altın varak ay yıldızı hâlâ gofre bir şekilde üzerinde pırıldayan 3 Temmuz 1899 ta-

By Desire of his Excellency the Turkish Ambassador.
ROYALTY THEATRE.
THIS EVENING, a New DANCE, called RURAL FELICITY. Martinelli's Fantoccini, which, for its curious Mechanism and striking similitude to Nature, has been deemed by all Connoisseurs the most complete Performance of the kind. After which, a Musical Tale, called Amurath the Fourth. Feats of Strength and Agility, by the unparalleled Mr. Moritz. To which will be added, HARLEQUIN in a BOTTLE. The Doors open at Half past Five, and begin at Half past Six o'Clock.

13 Aralık 1797 tarihli The Times gazetesinde çıkan Türk Büyükelçisi'nin himayesindeki IV. Murad müzikli sahne eseri

Shakespeare heykelinin bulunduğu Leicester Square'deki Alhambra Tiyatrosu - The Illustrated London News 1874 - Emre Aracı Arşivi

Irving Bloomingdale'in hatıra olarak sakladığı Alhambra Tiyatrosunun ay yıldızlı program kitapçığı - 3 Temmuz 1899 - Emre Aracı Arşivi

Alhambra Tiyatrosu programı - 29 Mart 1909 - Emre Aracı Arşivi

Alhambra Tiyatrosu programı - 30 Ekim 1911 - Emre Aracı Arşivi

rihli bir program kitapçığı, içinde o günün bileti dahi yapıştırılmış bir halde karşıma çıktı. Program New York'lu meşhur mağazalar zincirinin sahibinin oğlu Irving Bloomingdale'e aitti; üstelik Pepys gibi yaşadığı günü yaşatmak düşüncesiyle olacak ki 21 yaşındaki Bloomingdale kurşun kalemle programın ön kapağının arkasına "annem, babam, Corinne [kız kardeşi], ben" yazmıştı. Demek ki ailecek New York'tan Londra'ya yapılan bir seyahatin anısıydı bu program ve o gün Alhambra'da Bruckner'in öğrencisi Macar besteci Raoul Mader'in Hans Christian Andersen'in ***Kırmızı Ayakkabılar*** hikayesi üzerine bestelediği aynı adlı baleyi izlemişlerdi. O sararmış programa bakarken Alhambra'nın sahnesi gözümün önünde canlanıyor.

Alhambra'nın Charing Cross Caddesi'ne bakan cephesinde bugün bulunan sakil modern binanın duvarına yerleştirilmiş olan anı plaketinde tiyatronun tarihçesi mütevazı bir şekilde anılıyor. Bana İzmir'de aynı adı taşıyan, Adnan Saygun'un sessiz sinemalara piyanoda eşlik ettiği ve benim de Türkiye'de Londra müzisyenleriyle ilk konserlerimden birini idare ettiğim tarihi Elhamra Sahnesi'ni hatırlatıyor. Ama bizimki Londra'nın tam aksine sinemadan tiyatroya dönüşmüş ve çok şükür yerinde duruyor. Geçenlerde Alhambra Tiaytrosu'nun anı plaketinin resmini çekmeye gittim; tesadüf aynı gün Samuel Pepys'in de Londra'da oturduğu sokakları gezmiş, mezarının bulunduğu St Olave's Kilisesi'ni ziyaret etmiş, 1666 büyük Londra yangınının ardından dikilen anıtın 311 basamağını tırmanmış, Milli Portre Galerisi'ne giderek Hayls portresinde Pepys'in elinde tuttuğu notaya bakmış ve hem notaları, hem de ***Beauty Retire*** adını okumuş, Kanuni ve Hürrem'i anmış ve bu düşüncelerle evime dönmek

Alhambra Tiyatrosu'nun anı plaketi

üzere Alhambra'nın kaderinin aksine şair ve yazar John Betjeman'ın 1960'larda yıkılmaktan çok şükür kurtardığı Londra'nın gotik bir katedral havasındaki St Pancras tren istasyonuna gelmiştim. Yine her zaman olduğu gibi halk gelip çalsın diye istasyonda duran iki konsol piyanodan neşeli tınılar geliyordu; Pepys olsa muhakkak oturur çalar ve sonra da anılarına kaydederdi diye düşündüm.

Bu düşünce St Pancras'tan yine trene bindiğim bir gün hızla perona doğru yürürken dinlediğim mini bir resitali aklıma getirdi. Beyaz saçlı bir bey oturmuş piyanolardan bir tanesinde gayet kendinden emin bir şekilde caz parçaları çalıyordu. Ne güzel diye düşündüm kendi kendime. Tren kalkmış, hızla İngiltere'nin Kent bölgesinde yol alıyordu; derken aynı beyaz saçlı bey yanıma geldi. "Biletiniz" dedi. Meğer o piyanist trenin kondüktörüymüş. Kendisini tebrik ettim. O da farkedilmiş olduğu için utanarak biraz mahçup "Mesaim arasında biraz vaktim vardı da" dedi. Keşke herkes mesai arası vaktini böyle değerlendirse diye düşündüm ve Pepys'in günlüğünün sayfalarını çevirmeye devam ettim. Eve varınca 21. yüzyıl Londra'sından bu anı da benim günlüğümün satırları arasına karıştı...

Samuel Pepys'in günlükleri için bkz: ***www.pepysdiary.com***